

Cezaevi: Değişen ve Görünmeyen Yüzler

Dâra Elhüseyni

“...çünkü her iki duygu da [*nefret ve fedakârlık*] **köleleştirilmiş atalarımızın imgesiyle beslenir, torunlarımızın kurtarılması idealiyle değil**”

Walter Benjamin, “Pasajlar”, XII. Tez

1925 Diyarbakır. 24 Haziran 1925 tarihli Vakit gazetesinde yer alan bu fotoğraf “İşyanla alakadar olmakla maznun Diyarbekirliler” alt yazısıyla verilmiş (Aktaran: Mehmet Bayrak). Şeyh Sait İsyani, Türkiye kamuoyunda çoğunlukla “dinci”, “gerici” bir ayaklanma olarak aksettirilse de, fotoğrafta görülen kişilerin çoğunlukla Cemiloğulları gibi aristokrat Kürt elitlerinden olması dikkat çekicidir.

Dostoyevski, tutukluluk günlerini anlattığı “Ölü Evinden Anılar” kitabında bir toplumun uygarlık seviyesinin hapisanelerine girilerek anlaşılacağını söyler. Bu yazının sayfalarında kronolojik bir şekilde dizilen cezaevi/tutukluluk fotoğraflarında yer alan insanların Türkiye’deki uygarlaşma seviyesine dair söyleyecekleri çok şey olması çok da şaşırtıcı değildir. Ancak asıl olarak, bu fotoğraflardaki ortak payda, yani Kürtler ve cezaevi ilişkisi incelendiğinde, Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye özelinde Kürt toplumunun

özgürlük/tolere edilme seviyesinin anlamlı ve çarpıcı bir tablosu gözler önüne serilmektedir.

1960, İstanbul Harbiye Cezaevi. 1959 yılı itibariyle, Kürt aydın kesiminde başlayan uyanıştan ve Irak'taki Kürtlerin hareketliliğinden rahatsız olan iktidar, MİT'in (o dönem MAH) de önerisiyle Kürt aydınlarına yönelik geniş tutuklamalara yöneldi. Tarihe "49'lar olayı" diye geçen bu tutuklama dalgası sonucu 50 Kürt aydını (Mehmet Emin Batu gözaltındayken hayatını kaybettiğinden geriye 49 tutuklu kalmıştır) tutuklanıp, idam cezasıyla yargılandı. Ortada herhangi bir delil olmamasına karşın, dava 1965'te zaman aşımına uğrayana kadar sürdü (Aktaran: Ayşe Hür).

Din adamları, büyük toprak sahipleri gibi Kürt toplumunun geleneksel ayrıcalıklı kesimlerinden, okumuş, aydın kesimlerine; seçilmiş meşru milletvekillerinden politik aktivistlerine ve kadınlarından çocuklarına¹ kadar neredeyse bir toplumun tüm kesimlerinin tarih boyunca cezalandırılma, kapatılma, ıslah edilme, disipline edilme vb. amacı ve kaygısıyla hapishanelerde yatmış olmaları, "işlenen suçların ve kabahatlerin doğal sonucu"² gibi kuru bir hukuk diliyle açıklanabilir olmaktan çok uzak bir olguyu ve sürekliliği işaret etmektedir. Bu fotoğraflar alt alta konduğunda, değişen toplumsal profillerle Kürt toplumundaki değişimin izlerini de sürmek pekâlâ mümkündür ancak bu fotoğraflarda neyin değiştiği kadar neyin değişmediğini görmek yadsınamayacak öneme sahip bir zorunluluktur.

Toplum ve Kuram dergisi olarak Kürt çocuklarını dosya konusu edinmemiz de çocuklar üzerinden indirgemeci ve sorunlu bir kategorizasyon üretimini tekrarlamaktan öte tam da bu "değişmeyen şey" yani bu fotoğraflarda açıkça görülebilecek olan süreklilik ile ilgili. Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca merkezi otorite/iktidar tarafından bir suç ve cürüm teşebbüsünün ya da böyle

- 1 Bu noktada bir hatırlatma yapmak gerekirse, Kürt çocuklarının siyasi eylemliklerinden ötürü yaşadıkları cezaevi tecrübeleri sadece son birkaç yıldaki gelişmelerle ortaya çıkmış yeni bir hadise değildir. Yakın geçmişten somut bir örnek vermek gerekirse, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası Diyarbakır Askeri Cezaevi'nde özel bir çocuk koğuşu da (31. Koğuş) kurulmuş durumdaydı (Mavioğlu, 2006:146). Mavioğlu'nun aktarımına göre, cezaevi idaresinin özel bir önem verdiği bu koğuş, devlet güdümündeki radikal İslamcı örgüt Hizbullah için kadrolar yetiştirecekti (2006:147-48).
- 2 Elbette ki, burada bahsedilen suç ve cürümler, halkı kin ve nefrete teşvik etmek, devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne karşı gelmek gibi politik kapsamlı suçlardır.

1960, Sivas Kampı. 27 Mayıs 1960 askeri darbesi tutuklu bulunan 49'ların durumunda bir değişiklik yaratmadığı gibi, Kürt aydınlarına ek olarak dönemin toprak ağaları, aşiret reisleri ve şeyhleri de darbeden hemen sonra tutuklanıp Sivas Kabak yazı'da bir kampa kapatıldılar. Toplam 485 kişinin tutuklandığı bu olaya dair Milli Birlik Komitesi'nin "Türkiye'nin bütünüyle yalnız Türklerin vatanı olduğu, başka gayeler taşıyan birkaç kişiye benimsetilecektir" (Aktaran: Ayşe Hür) şeklindeki açıklaması Türkiye'de Kürtlere dair devletin algılamasına bir örnektir.

bir potansiyelin etrafında kodlanmış, böyle bir teşebbüs ya da potansiyel ile beraber algılanmak istenmiş bir halkın maruz kaldığı "rutin" uygulamalar ve pratikler³ göz önünde bulundurulduğunda, Kürt çocukları meselesi (siyasi eylemliliğin bir öznesi ve/veya bir korku/nefret nesnesi olarak) yeni olduğu kadar belli tarihsel dinamikleri ve geçmişin geri yansımalarını da içinde barındıran bir konudur.

Bahsi geçen kodlamanın ve algılamanın Kürt çocukları bağlamında da örnekleri rahatlıkla verilebilir. Diyarbakır'da ve Adana'da "taş atan çocuklar" hakkında incelemeler yapan "TBMM Çocuk Haklarını İzleme Komitesi"nin tespitine göre, Diyarbakır'da PKK adına taş attığı iddia edilen çocuklar için aynı suçtan beş ayrı suçlama yapılmaktadır: "Yasadışı gösteri yapmak, kamuya zarar vermek, terör örgütü adına suç işlemek, terör örgütünün propagandasını yapmak, devletin bütünlüğünü hedef almak".⁴ Bu açıklamadan da anlaşılabilceği üzere taş atmak ile devletin bütünlüğü arasında kurulan ilişki sığ bir irrasyonellikten ya da zorunlu hukuki bir prosedürden çok geçmişten bugüne devam eden bu kodlama ve algılama ile yakından ilişkilidir. Bu duruma ek olarak, 31 Ağustos 2009'da Adalet Bakanı Sadullah Ergin'in, Diyarbakır'da 2014 yılında tamamlanmak üzere biner kişilik iki cezaevinin dışında üç yüz kişilik bir "çocuk cezaevinin" de yapımına başlanacağı açıklaması⁵ da, Kürt çocuklarının eylemliliğine

3 Bu pratikler ve uygulamalar her ne kadar böyle bir yazının kapsamını aşsa da, resim altlarında yer alan bilgiler bu konuda bir fikir verebilir.

4 Haberin tamamı için bakınız:

http://www.habervitrini.com/kurt_aciliminda_ilk_adim_tas_atan_cocuklara-414770.html.

5 Haberin tamamı için bakınız: <http://www.haber7.com/haber/20090831/Diyarbakira-300-kisilik-cocuk-cezaevi.php>

karşı benzer bir kodlamanın ve algılamanın ipuçları olarak görülebilir.⁶

12 Eylül 1980 darbesi sonrası Türkiye'nin ve Kürtlerin en karanlık sayfalarından biri olan Diyarbakır Askeri Cezaevi'nden bir fotoğraf. Diyarbakır Askeri Cezaevi, 12 Eylül darbesinden önce de, 1971 Muhtırası sırasında Kürt aydınların ve muhaliflerin tutulduğu bir yer olmuştur.

Konuya dair başka bir örnek, 1990'ların başlarından itibaren köy boşaltmalar/yakmalar ile başlatılmış olan "Zorunlu Kürt Göçü" süreciyle batı metropollerinde yoğun bir şekilde gözükmeye başlayan göç mağduru Kürt çocuklarının kriminalize edilmesi üzerinden verilebilir. Sokak çocuğu, tinerci, kapkaççı gibi tanımlamalarla, alışlageldik "masum çocuk" ya da "düzen mağduru" gibi kategorilerden çok farklı bir yere konumlandırılan bu çocuklar, 2000'li yıllarla beraber, bir korku ve nefret nesnesi haline getirilerek Türkiye'de yükselen ırkçı ve şovenist dalganın hedefi haline geldiler. Türkiye kamuoyunda ideolojik ve özel bir anlama sahip olan "terör" kavramı da, medya haberlerinde bu çocuklarla ilişkilendirildi ve kapkaççı terörü, tinerci terörü gibi tanımlar medya haberlerinde sıklıkla görülür hale geldi. Bu haberlerde terör kavramının kullanımını bu kadar kolaylaştıran ya da normalleştiren etmen salt bu çocukların faili olduğu iddia edilen vakaların yarattığı dehşetle açıklanabilir olmayıp toplumsal bilinçaltındaki terör kavramı ile etnik bir grup (Kürtler) arasında kurulan ilişkisellik/özdeşleştirme ile de beraber düşünülmesi, tartışılması gereken bir meseledir.⁷

6 Bakanın bu açıklamasından önceki yakın tarihlerde, TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Türk Tabipler Birliği, Diyarbakır Barosu ve Diyarbakır Valiliği bünyesindeki İl İnsan Hakları Kurulu tarafından Diyarbakır E Tipi Cezaevi'ndeki sorunlara dair ayrı ayrı raporlar hazırlanmış, personel, uzman ve donanım eksikliğinden kaynaklı sorunlar dışında, çocukların da içinde olduğu siyasi mahkûmlara uygulanan ayrımcılıklar da bu raporlarda yer almıştır. Bütün bu raporlara karşın Bakanın sadece kalabalık koğuş eleştirisini dikkate alarak yeni cezaevlerinin yapılacağını açıklaması gayet manidar olup Kürt çocuklarına dair devletin geleceğe dair projeksiyonunu da ortaya koymaktadır.

7 Bu meselenin daha kapsamlı bir tartışması için Delal Aydın'ın bu sayıdaki çalışmasına bakılabilir.

1994'te dokunulmazlıkları kaldırılan 10 DEP milletvekilinden Orhan Doğan, Leyla Zana, Selim Sadak ve Hatip Dicle tutuklanıp Ulucanlar Cezaevine konmuştu.

Bu bağlamda, Kürt çocukları söz konusu olduğunda, salt çocukluk vurgusu üzerinden sıklıkla başvurulmuş pedagojik yaklaşımlar ve vicdan muhasebesi çağrıları konunun tam anlamıyla anlaşılmasında yeterli olmadığı gibi bu konunun Kürt meselesi eksenindeki politik, tarihsel, toplumsal hafıza ve sosyo-ekonomik bağlantılarını da bilinçli ya da bilinçsiz göz ardı etmektedir. Bu sebepten ötürü, bu pedagojik yaklaşım sonucu ortaya konan çözüm önerileri de bildik kalıpların dışına çıkamamaktadır. Bazı kesimler, bu çocukların eylemlerinden doğrudan anne-babalarını sorumlu tutmakta ve hedef göstermektedir. Diğer taraftansa, bu çocuklar için eğitim olanaklarının yaygınlaştırılması eylemci çocuklara devletin kolluk güçlerinin ve diğer yetkililerinin şefkatli bir şekilde yaklaşması, cezaevindeki çocuklara mesleki eğitim verilmesi gibi klişeleşmiş ve altı doldurulmamış çözüm reçeteleri dışında taş atan çocuklara badminton eğitimi vererek taş atmaktan vazgeçirmek⁸ gibi absürt denebilecek öneriler de kamuoyuna yansımaktadır.

Bütün bunların ışığında, ünlü çocuk gelişimcisi ve psiko-tarihçi Erik Erikson'un, çocukların sadece kültürel temaları yansıtan bir ayna ya da bir yaratık olarak değil, aynı zamanda da kültürün bir yaratıcısı ve dinamik bir güç olarak da incelenmesi gerektiği yönündeki tespiti (Onur, 1994: 22-23) böyle bir dosyanın hazırlanmasındaki temel motivasyonumuz ile fazlasıyla örtüşmektedir. Ki, Kürt siyasetinde politik taleplerin geçmişe oranla daha düşük bir profilde seyrettiği günümüz konjonktüründe, bu çocukların bir nevi otonom bir şekilde daha radikal bir siyasi söylemi ve eylem biçimini

8 Haberinin tamamı için bakınız: <http://www.badminton.gov.tr/index.php?haberId=237>. Haberde yer alan şu ifadeler sözü edilen algılamaya eksikliğin çarpıcı bir örneği olarak görülebilir: "Badminton Federasyonu Başkanı Murat Özmekik, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, bazı çocukların eylemlere karıştıklarını, polise taş attıklarını ifade ederek, "Biz taş yerine raket ve top diyoruz. Taşı atmakla badminton raketini savurmak arasında fiziksel hareket olarak fark yok" dedi... AKP Hakkari Milletvekili Özbek, birkaç hafta içinde projeye başlayacaklarını ifade ederek, "İlk aşamada Badminton Federasyonu'nun vermiş olduğu 3 bin topu Hakkari merkez ve ilçelerinde çocuklarımıza, öğrencilerimize dağıtacağız. Böylece orada yetişen çocuklar, sporla sayesinde sıkıntılarını biraz uzağında kalabileceklerdir" dedi." (Yazım hataları metne ait olup, vurgular eklenmiştir.)

2001, İstanbul Gebze Cezaevi. Kürt siyasetinde kadınlar da aktifleştikleri ölçüde cezaevi pratikleriyle karşılaştılar. Çok fazla sözü edilmese de 12 Eylül darbesi sonrası Diyarbakır Askeri cezaevinde kadın tutuklular da yoğun baskı ve şiddet gördüler. Bu fotoğraf ise 2001 yılında Gebze Cezaevi'nde çekilmiş olup, fotoğrafta Kürt kadın siyasi tutuklar yer almaktadır.

sahipleniyor olmaları⁹ da, böyle bir yaklaşımın gerekliliğini fazlasıyla işaret etmektedir. *Toplum ve Kuram* dergisi olarak ortaya koymak istediğimiz Kürt çocuklarını pedagojik bir rehabilitasyonun ya da bir normalizasyonun kapsamı içinde düşünülmesi gereken çocuklar olarak kodlamaktan öte bu kesimin kendi öznelliklerini, koşullarını ön plana çıkartabilmek; siyasi eylemliliklerini ve mobilizasyonlarını bir anomaliye ya da patlamaya indirgemek yerine bunları uygun bir tarihsel bağlama ve konjonktüre oturarak anlamaya çalışmaktır. Böylesi bir yaklaşım, gerek merkezi otorite gerekse de kamuoyu/medya tarafından Kürt çocukları üzerinden yapılan tartışmaların ve bu çocuklara karşı geliştirilen tavırların politik ve toplumsal izdüşümlerinin ve içeriklerinin hakkıyla anlaşılması için de elzemdir.

Fotoğraf tutkusuyla da bilinen ABD'li muhalif entelektüel-eylemci Susan Sontag, fotoğrafın "gerçekliği olduğu şekliyle sabitlemenin bir yolu" olduğunu söyler. Ona göre, fotoğraf, uzaklaştığını ya da deforme olduğunu düşündüğümüz gerçekliği büyüterek önümüze sermektedir (Sontag, 2005: 193-94). Bu sayfalarda görülen fotoğraflar da benzer bir şekilde anlamlı bir gerçeği gözler önüne sermektedir. Günümüzde, Kürt çocukları artık bildik çocuk tanımlamaları yerine, Kürtlerin de toplumsal hafızasına işlemiş olan, Benjamin'in bahsettiği "köleleştirilmiş atalar imgesi" ile fark edilebilir ve anlaşılabilir hale gelmiştir. Bu yüzden de, ne kadar göz ardı edilmek istenirse istensin ve ne kadar farklı yönlere çekilirse çekilsin, Kürt çocukları öyle ya da böyle Türkiye'deki uygarlık seviyesinin anlaşılması için en önemli göstergelerden biri olarak gözlerimizin önünde durmaktadır.

⁹ Bu duruma dair kimi somut örnekler için Haydar Darıcı'nın bu sayıda yer alan çalışmasına bakılabilir.

2009. Radikal gazetesinden alınan bu fotoğraf ilk bakışta okullarda çekilen “toplulu sınıf fotoğraflarını” anımsatsa da, örgüt üyeliği, örgüt propagandası yapmak, devletin bütünlüğüne karşı çıkmak gibi suçlardan yargılanan Kürt çocuklarının çektiği bir cezaevi hatırası resmi.

Kaynakça

- Bayrak, Mehmet. 1993. *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri Üstüne: Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar*. Ankara: ÖZ-GE Yayınları.
- Benjamin, Walter. 1993. *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hür, Ayşe. "Osmanlı'dan Bugüne Kürtler ve Devlet-5". Taraf, 24.10.2008.
<http://www.taraf.com.tr/haber/19780.htm>.
- Mavioğlu, Ertuğrul. 2006. *Apoletli Adalet*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Onur, Bekir (yay.). 1994. *Toplumsal Tarihte Çocuk*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sontag, Susan. 2005. *Fotoğraf Üzerine*. İstanbul: Agora Kitaplığı.

